

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica V (2010)

Józefa Kobylińska

Jak się moja wieś „urbanizowała”

Wyrazu *urbanizować się* używam tu w znaczeniu ‘stawać się miastem’, ‘przekształcać się w miasto’. Znaczenia tego nie podaje *Słownik języka polskiego*, pod redakcją W. Doroszewskiego, gdzie czytamy: **urbanizować się** ‘podlegać procesowi urbanizacji’, przy czym *urbanizacja* to ‘powiększenie się roli ośrodków miejskich na obszarze pewnego kraju; ściąganie ludności wiejskiej do miast (związane z uprzemysłowieniem kraju)’ (SJPD IX 646). Procesowi temu uległa również moja miejscowość rodzinna – Mszana Dolna, leżąca w zachodniej części powiatu limanowskiego.

Pierwsza wzmianka o tym terenie pojawiła się w Kodeksie Dyplomatycznym Małopolskim, gdzie mówi się o nadaniu tych ziem klasztorowi oo. cystersów ze Szczyrzyca (już po przeniesieniu ich z Ludźmierza). Pod datą 10 maja 1254 r. zapisano:

die 10 mensis Mai, Cracoviae. Clemens et Marcus filii condam Marci palatini Cracoviensis, omnes donationes a patruo suo comite Theodoro coenobio Cistersiensium Ciriciensium factas, assisciente Boleslao duce Cracoviae et Sandomiriae, renovant [...] videlicet villa, que dicitur [...], aquis quoque hiis [...]: *Slona* [dziś Słomka], *Stradoma*, *Mezweza* [Miedźwiedza lub Miedźwiedzia ‘Niedźwiedzia’], *Cassina* [Kasina], que fluit de *Snesna* [Śnieżna, dziś – Śnieżnica], **Mschena** [Mszana], que fluit de lapide etiam domus Schyriciensis, *Wlostowa* [Włostowa, dziś Łostówka], que fluit in **Mschena** una cum *Wirbowa* [Wirzbową], *Cuna Magna* [Kuna Wielka – dziś Konina], que fluit de *Obidowa*, de silva domus eiusdem. Item *Cuna Parva* [Kuna Mała – dziś Koninka] similiter fluit. Item *Witowizal* [Witowy Dział] [...] (Kodeks Dyplomatyczny Małopolski 1876: 45)¹ (podkreślenia i uzupełnienia we wszystkich cytatach – J.K.).

Rok 1254 uważa się za datę pojawienia się tych terenów w dokumentach i w historii. Natomiast jako datę lokacji Mszany Dolnej przyjmuje się rok 1345. Niestety, nie zachował się oryginalny dokument lokacyjny. Wiadomo, iż lokacji dokonał król Kazimierz Wielki, fundując miasto na prawie magdeburskim na miejscu dawnej wsi królewskiej. Feliks Kiryk pisze, że „Kazimierz Wielki zbudował w r. 1346 kościół

¹ Por. też Dobrowolski 1931: 480; por. też Rafacz 1935: 4. Historycy nie są zgodni, czy wymieniony dokument jest trzynastowiecznym oryginałem, czy późniejszym, czternastowiecznym falsyfikatem (Por. Zakrzewski 1902: 10–25 i 58–73; Krzyżanowski 1904: 193–209).

i uposażył plebana. Parafia ta powstała, jak można się domyślać, równolegle z lokacją osady miejskiej [zwanej] wg aktu z 1409 r. – **Mieściskiem**². Nie wiemy dzisiaj, jaki osiągnęło ono poziom rozwoju. Jeszcze w w. XVI istniała żywa tradycja mówiąca o miejskim pochodzeniu miasteczka” (Kiryk 1980: 373–384).

W cytowanym artykule autor przytacza też dokument z XIII lub XIV w., w którym zapisano: „[...] incipiendo a vertice montis, qui dicitur **Mieścisko** et etiam ubi surrexit rivulus, qui dicitur *Głęboki Potok* [...]” (*Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302–1453*, 1971: 148).

Tezę tę potwierdzają dokumenty znajdujące się w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, które jeszcze na początku XVIII w. wymieniają **Mieścisko**. I tak w 1596 r. w tzw. Wizytacji Radziwiłłowskiej, przeprowadzonej przez Krzysztofa Kazimierskiego, na s. 33v czytamy: „**Villa Mszana, quondam oppidum**, ad parochiam pertinent villae: **Mszana superior** [Górna] et **inferior** [Dolna], **Miescisko**, *Słęka* [Słonka], *Lostowka* [Łostówka], *Łętowe*, *Witow*, *Konina*” (Rkps Kurii Metropolitalnej w Krakowie, sygn. AVCap. 7). Podobny zapis znajdujemy w wizytacji z 1618 r., gdzie na s. 6 odnotowano: „**Villa Mszana**, Ad parochiam pertinent: **Mszana** utraque *Łętowe* [Łętowe], *Lostowka*, *Olszowka*, *Rawa* [oczywiście Raba (Niżna)], *Glisne*, *Kasienka* [Kasinka], **Miescisko**, *Słonka* [Słomka]” (Jw., sygn. AVCap. 40).

Dopiero jednak w znajdujących się w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie późniejszych, XVII-wiecznych zapiskach z wizytacji mszańskiej parafii *Mieścisko* traktowano zdecydowanie jako wieś, choć wciąż jest odrębną miejscowością. Pod datą bowiem 28 I 1665 r. odnotowano: „Missalia **in villis**: „**Miescisko**, *Słonka*, *Łostowka*, *Łętowe* [...]” (Jw., sygn. AVCap. 13). Podobnie 26 V 1665 r.: „Item habet missalium **in villis**: **Miescisko**, *Łętowe*, *Olszowka*, *Słonka*, *Łostowka*, *Gorna Mszana*, **Dolna Mszana**, *Glisne*, *Raba*” (Jw., AVCap. 47: 410). Jeszcze w 1640 r. w Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka mówi się o *mieście Mszana* „cum G.D. Nicodemo Białobrzieski, herede **oppidi Mszana**” (zapiska nr 3245). Zwróćmy uwagę na fakt, iż na terenie dzisiejszej Mszany Dolnej istnieją w tym okresie 2 wsie: *Mieścisko* (z pierwotną lokacją miejską) i *Mszana Dolna* (obok też istniejąca już, lokowana później – *Mszana Górna*). Położenie *Mieściska* zostało opisane w dokumencie cytowanym przez F. Kiryka: leży na wzgórzu, obok przepływa potok o nazwie *Głęboki Potok*, a więc jest to dzisiejszy Rynek z kościołem oraz okoliczny teren. Prawdopodobnie *Mieścisko* ciągnęło się na wschód, gdzie dziś znajduje się cmentarz, i dalej aż po granicę ze wsią *Słomka* (wówczas *Słonka*), gdzie było usytuowane myto³. Natomiast wzniesienie, na którym stoi kościół, nosiło i nosi nazwę *Szklanówka* (dziś nazwy terenowe: *Na Szklanówce*, *Pod Szklanówką*), co sugeruje, iż była tam niegdyś huta szkła. Nazwy *Mieścisko* używali mieszkańcy Mszany Dolnej (z *Dólne Msane*) udający się do kościoła lub na jarmark do Rynku⁴. O takim usytuowaniu *Mieściska*, pomiędzy wsią *Mszana Dolna* a *Słonka*, świadczy również fakt, iż w cytowanych dokumentach zawsze za *Mieściskiem* wymienia się właśnie *Słonkę*.

² Do XX w. używano tej nazwy na określenie ówczesnego „centrum” Mszany Dolnej, tj. okolic kościoła, rynku i przylegającej do nich część miasteczka.

³ Dziś nazwa działki „Na Mocarzy” na osiedlu Figury (a wcześniej nazwa *Myto*). Przed II wojną światową stała tam chałupa, w której mieszkała rodzina żydowska.

⁴ Moja babcia, mieszkająca przy ul. *Starowiejskiej*, na osiedlu *Morgi*, a więc na *Dólnej Msanie*, zawsze szła na *Mieścisko*.

Natomiast ta druga wieś, *Mszana Dolna*, leżała najprawdopodobniej (takie jest moje przekonanie) na terenie wzdłuż rzeki Mszanki – po obu jej stronach, i ciągnęła się gdzieś od dworu (od wsi Gronoszowej) aż do Kasinki Małej. Mogą o tym świadczyć również bardzo stare nazwy osiedli, najprawdopodobniej będące nazwami służebnymi, a przynajmniej pochodzące od nazw ludzi reprezentujących pewne zawody i wykonujących służebne prace, jak np. położone na wzniesieniu na prawym brzegu Mszanki, na terenie zwanym *Obłazy*: *Kucharze*, *Kołacze* ‘wypiekający kołacze’, *Sutory* – łac. ‘szewcy’ i in. To również tu, na tym terenie nad Mszanką, pomiędzy dzisiejszą ul. *Starowiejską* i *Krakowską*, istnieje zwarta i niewątpliwie stara zabudowa osiedlowa⁵.

Nie wiemy dokładnie, kiedy obie wsie się połączyły i przyjęły jedną nazwę – *Mszana Dolna*. Zapewne najwcześniej pod koniec XVII lub na początku XVIII w. Status wsi miała ona do 1 lipca 1952 r., kiedy otrzymała ponownie prawa miejskie, wchłonawszy uprzednio (w 1951 r.) dużą wieś – Słomkę (d. *Słonka*), będącą od tej pory ulicą Mszany; dzięki temu Mszana Dolna uzyskiwała potrzebną do uzyskania praw miejskich liczbę mieszkańców. Ale już wcześniej była traktowana jak miasteczko, miała bowiem kościół parafialny (była dużą parafią, przed II wojną światową obejmującą 6 wsi), miała sąd grodzki (przeniesiony w latach sześćdziesiątych do Limanowej), pocztę, szkołę powszechną (przed II wojną światową – 2 szkoły powszechne siedmioklasowe – męską i żeńską), a także – od końca XIX w. – stację PKP, gdyż biegła tędy, wybudowana w latach 1880–1884, linia kolejowa Chabówka–Nowy Sącz. Od wieków istniał również w Mszanie Dolnej dwór, którego ostatnimi właścicielami (do 1945 r.) byli hrabiowie Krasińscy.

Mszana Dolna, jak każda duża wieś górską, ze względu na zróżnicowanie terenu miała mocno rozbudowaną toponimię: nazwy terenowe (nazwy ról, pól, pagórków itp.) i nazwy osiedli. Do czasów powojennych w obrębie wsi mieszkańców identyfikowano według pochodzenia z odpowiedniego osiedla, a czasem bardziej szczegółowo – pewnej części osiedla, np. *Walek od Aksamita* [*valeg yod aksamita*] ‘Walek z osiedla Aksamity’, *Wojtek od Koziołka* [*vojteg yot ukożouka*] ‘Wojtek z osiedla Koziołki’, *Władek z Morgów* [*vładeg z morgóf*] ‘Władek z osiedla Morgi’ itp., *Pietrek od Aksamita Znad Brzysku* [*pietreg yod aksamita znod bżysku*] ‘Piotrek z osiedla Aksamity – znad Brzysku’. Zwróćmy uwagę na fleksję nazw osiedli – dopełniacz lp., nie l.mn.

Niestety, kiedy Mszana Dolna stała się miastem w 1952 r., jej „urbanizacja”, czyli owo ‘stawanie się miastem’, ‘przekształcanie się w miasto’ pociągnęło za sobą poważne skutki, głównie demograficzno-socjologiczne, ale także w innych dziedzinach:

1. „Do Miasta” zaczęła tłumnie napływać ludność z sąsiednich wsi do pracy w urzędach, sklepach, zakładach pracy, co pociągało za sobą daleko posunięte zmiany demograficzno-socjologiczne miejscowości.

⁵ Spotkałam się z twierdzeniem, iż wieś Mszana leżała na terenie dzisiejszego *Zarabia*, co nie wydaje się prawdopodobne choćby ze względu na rozkład dróg i zabudowę, a także na fakt, iż wieś ma nazwę pochodzącą (przeniesioną) od nazwy potoku *Mszana* (dziś *Mszanka*), nad którą musiała leżeć, a przez Zarabie przepływała rzeka *Raba* i od niej przyjęła nazwę wieś sąsiednia – Raba (Niżna) (Rzetelska-Feleszko 1988).

2. Te ruchy i migracje ludności stworzyły konieczność rozbudowy infrastruktury – dróg i mieszkań (powstały nawet osiedla domów wielopiętrowych).

3. Z pkt 1 i 2 wynikały dalsze konsekwencje: kurczyły się obszary rolne, przeznaczane pod budownictwo, a z tym wiązała się zmiana w zakresie toponimii – znikanie nazw terenowych, np. nazw pól.

4. Wraz z rozbudową powstawały nowe trakty – ulice, którym trzeba było nadać nazwy – sięgano więc po wzorce do dużych miast, wprowadzając nieznane na tym terenie nazwy pochodzące od władców, pisarzy, bohaterów, rzadziej od obiektów przyrodniczych itp. Czasem sięgano też do nazw osób miejscowych, zasłużonych dla regionu. Bardzo rzadko natomiast nadawano/zachowywano stare nazwy, toponimy, utrwalone od wieków na tym terenie.

5. Wprowadzenie do nazewnictwa ulic typowych urbonimów spowodowało, iż stare, wiekowe nazwy ulic – dawnych dróg osiedlowych – przestały „pasować” do nowej struktury miejskiej. To były nazwy, które „ktoś tam gdzieś sobie wymyślił” (jak mi tłumaczono) – i trzeba je było zmienić. I zrobiono to (o czym dalej) – wyrzucano stare, „wsiowe” nazwy, zastępując je nowymi, „miastowymi”.

Jako przykład zanikania (usuwania) nazw terenowych przytoczę moje osiedle *Machaje* w dawnej wsi Słomka. Rodzice moi mieli pola orne – *Do Działu* [do ʒoɫu], *Za Działem* [za ʒoɫym] i *Pod Lasem* [pod lasym]. W ostatnich latach na polach *Za Działem* i *Pod Lasem* powstało wielkie osiedle domków jednorodzinnych, których właścicielami są przeważnie zamożni mieszkańcy Krakowa. Pola (działki), na których stoją te nowe domy, nosiły nazwy: *Na Dolinach* [na dol'inak], *Pod Górą* [pod góróm] (tj. *Pod Lubogoszczem*), *Pod Malarką* [pod malarkóm], *U Ślepego Wojtka*, *Na Dolinach Na Krótkich* [na dol'inak na krótk'ik], *U Sośniaka* [u sośńoka], *U Cierniaków* // *U Ostrążki* [u ɔyrńokóʃ] // [u ɔstrąsk'ɨ], *Pod Zosią* [pod zośóm], *Na Składzie*, *Na Mocarzy*, *Na Górkach* [na górkak] i in. Dziś już nie używa się tych nazw, ponieważ samorząd miejski wprowadził nową nazwę – ulica *Leśna*, przedłużając ulicę, biegnącą od Rynku aż na Machajowo (na Słomce) pod Lubogoszcz. Nie mieszka się więc *Na Mocarzy* czy *Na Górkach*, lecz na (przy) ulicy *Leśnej* pod numerem XY.

Jak wspomniałam, powstały nowe skupiska domów, którym nadano nazwę miejską – *Osiedle*⁶. I tak w Mszanie Dolnej powstały osiedla na wzór miejski: *Osiedle Tysiąclecia* (dawniej *Ziajkówka*), *Osiedle Nad Stawem* – nad stawem rybnym (dawniej *Na Zarabiu*, *Pod Okrągłą*) i *Osiedle Nowy Świat* (dawniej *Na Mocarzy*, *Za Koleją*). W tych nowych osiedlach pojawiły się nowe ulice, które otrzymały już „miastowe” nazwy – urbonimy, np. na *Osiedlu Tysiąclecia* – ulica *1. Armii Wojska Polskiego*, *Podhalan*, *Adama Asnyka*, *Jarzębinowa*, *Kwiatowa*, *Tadeusza Kościuszki* i in.; ulica *Henryka Sienkiewicza*, *Juliana Tolińskiego*, *Ludwika Mroza* – na *Osiedlu Nad Stawem*; ulica *Sebastiana Flizaka*, *Franka Rakoczego*, *Malinowa*, *Smrekowa* – na *Osiedlu Nowy Świat*.

Kolejnym pociągnięciem władz samorządowych była zmiana starych, liczących często setki lat, nazw ulic osiedlowych, które zamieniły się teraz w ulice typu miejskiego, ponieważ nadano im miejskie nazwy – urbonimy. Tak stało się z terenem pomiędzy ulicami *Starowiejską* i *Krakowską*, gdzie istniała stara, zwarta, zabudo-

⁶ Dotychczas za *osiedle*, w znaczeniu wiejskim, uznawało się skupisko domów noszących wspólną nazwę, najczęściej rodzinną, pochodzącą od pierwszego właściciela roli, osadźcy, choć nie tylko.

wa osiedlowa, a przez środek każdego osiedla przechodziła droga (gwar. *ulica*)⁷, niemająca pierwotnie specjalnej nazwy – istniała tylko nazwa osiedla. I tak w 1968 r., uchwałą Rady Miejskiej z dnia 5 lipca, zmieniono nazwy: ulicę *Szarkową*, czyli na osiedlu *Szarki* – na ulicę *Mikołaja Kopernika*, ulicę *Jamrozową*, czyli na osiedlu *Jamrozy*, na ulicę *Janka Krasickiego*, później *Juliana Tolińskiego*, ulicę *Szynalikową*, na osiedlu *Szynaliki*, na ulicę *Zygmunta Krasińskiego*, ulicę *Koziołkową*, na osiedlu *Koziołki*, na ulicę *Juliusza Słowackiego*. Zmieniono również dawną ulicę *Stromą* na *Słoneczną*, ulicę *Sądową* (do lat sześćdziesiątych był tu sąd grodzki, dziś liceum ogólnokształcące) na ulicę *Jana Matejki*, ulicę *Rzeźniczą* (stała przy niej rzeźnia) – na ulicę *Zieloną*, a także *Zawodzie (Za Wodą)* na ulicę *Topolową*, ulicę *Kolejową* (znajduje się przy niej stacja kolejowa PKP i tory kolejowe) – na ulicę *Marcelego Nowotki*, obecnie *Maksymiliana Marii Kolbego*, a już współcześnie: ulicę *Kościelną* na ulicę *Jana Pawła II* itd. Tak jest również przy ulicy *Zakopiańskiej* i w innych miejscach. Dość wcześnie, bo jeszcze przed II wojną światową, a więc jeszcze **we wsi** Mszana Dolna, przyjęły się nazwy głównych ulic, takich jak: *Krakowska* (biegnąca w kierunku Krakowa), *Fabryczna* (znajdowała się przy niej fabryka Warhanka i tartak), *Starowiejska* (prawdopodobnie najstarsza ulica biegnąca przez środek dawnej, pierwotnej wsi Mszana Dolna), wzdłuż rzeki Mszanki, równolegle do ulicy *Kolejowej*, i ulica *Władysława Orkana*, biegnąca w stronę Niedźwiedzia i Orkanowskiej Poręby Wielkiej, ulica *Marszałka Józefa Piłsudskiego* (dziś główna ulica Mszany Dolnej, przedłużenie ulicy *Kolejowej*), która koniunkturalnie zmieniła nazwę po 1945 r. na ulicę *1 Maja*, by ponownie wrócić do nazwy ulica *Józefa Piłsudskiego* po 1990 r. (pierwotnie była tu nazwa kulturowa – *Folwark, Na Folwarku*)⁸, i wspomniana już ulica *Sądowa*, a także ulica *Leśna* (pierwotnie nazwa żartobliwa – ulica *Kozia*).

Muszę tu wspomnieć o obowiązującej dziś, od 1951 r., nazwie – ulica *Słomka*. Była to niegdyś duża i stara wieś (zob. Kobylińska 1984), mająca kilkanaście osiedli: *Janasy, Łabuzy, Machaje, Aksamity, Wilczaki, Rataje, Bieńki, Krystusy, Bodziochy, Marszałki, Wanioty, Jamrozy, Mrózki, Śmieszki, Majdówka* – wszystkie nazwy, z wyjątkiem *Majdówki* (n. dzierżawcza ← n.os. *Majda*) są nazwami rodzinnymi.

Jeśli idzie o stare nazwy osiedli w Mszanie Dolnej, to przeważały nazwy rodzinne, jak *Janasy, Szarki* [*sark'i*], *Kroczeni* [*krocok'i*], *Marki, Szynaliki* [*synol'ik'i*], *Wanioty* [*vóńowy*], *Bołdony* [*boūdóny*], *Chociny* i in., mniej było na tym terenie nazw dzierżawczych, jak *Majdówka* [*mojódofka*], *Lachówka, Gruszkówka* [*gruskyfka*], *Ziajkówka, Krupciówka, Gronoszowa* [*grónosowo*], a także topograficznych, jak *Dział* [*żou*] (*Na Dziale*) [*na żole*], *Łysak* [*łysok*], *Ciernie* [*ćyrńe*], *Zawodzie* [*zovoże*] (*Za Wodą*) [*za vodóm*]. Natomiast nazwy topograficzne przeważały w nazwach terenowych, np. w nazwach pól. Występowały też nazwy kulturowe, jak *Zarębki* [*zorómpk'i*], *Morgi* [*morg'i*], *Szklanówka* [*sklanófka*] (*Pod Szklanówką, Na Szklanówce* [*pot sklanófkóm*], [*na sklanófce*]) itp.

Sprawdźmy, jakiego typu nazwy ulic wprowadza się obecnie (wprowadziło się) **w mieście** Mszana Dolna. Wszystkich ulic w tym nowym mieście jest niewiele – ok. 50, a motywacja ich nazw jest następująca (przyjmuję podział za Handke 1998):

⁷ Na osiedlu była *ulica* [*ul'ica*], poza osiedlem, np. do pól – *droga* [*dróga*], natomiast trakt bity, łączący np. Mszanę Dolną z Limanową, to był *gościńiec* [*gośćyńiec*].

⁸ Najprawdopodobniej teren ten był dawnym folwarkiem dworskim.

I. Nazwy ulic od nazw własnych osobowych (imion, nazwisk, przezwisk, osób rzeczywistych i postaci fikcyjnych):

1. Od nazwisk pisarzy, artystów, odkrywców i in.
 - od nazwisk pisarzy: ulica *Adama Asnyka*, *Marii Konopnickiej*, *Zygmunta Krasińskiego*, *Adama Mickiewicza*, *Władysława Orkana*, *Elizy Orzeszkowej*, *Juliusza Słowackiego*, *Henryka Sienkiewicza*, *Stefana Żeromskiego* (9);
 - od nazwisk artystów – kompozytorów, aktorów, malarzy: ulica *Fryderyka Chopina*, *Stanisława Moniuszki*, *Ignacego Paderewskiego*, *Karola Szymanowskiego*, *Heleny Modrzejewskiej*, *Jana Matejki* (6);
 - odkrywców (uczonych): ulica *Mikołaja Kopernika* (1);
 - bohaterów narodowych: ulica *Tadeusza Kościuszki*, *Marszałka Józefa Piłsudskiego*, także *Jana Pawła II* (3);
 - świętych Kościoła katolickiego: ulica *Maksymiliana Marii Kolbego* (1);
 - od nazwisk osób zasłużonych dla Mszany Dolnej i regionu: ulica *Sebastiana Flizaka*, *Juliana Tolińskiego*, *Józefa Marka*, *Ludwika Mroza* (4).
2. Od nazw etnicznych: ulica *Podhalan*, ulica *Zagórzan* (2).
3. Od nazw miejscowości: ulica *Krakowska*, *Zakopiańska*, *Słomka* (3).
4. Od nazw topograficznych: ulica *Leśna* (prowadzi w kierunku lasu), *Grunwaldzka* (prowadzi w kierunku góry / wzniesienia *Grunwald*) (2).

II. Nazwy ulic pochodzące od wyrazów pospolitych:

1. Od nazwań ludzi (zawodów, specjalności, zakonów i in.): brak.
2. Kulturowe (dzieła rąk ludzkich, wytwory kultury społecznej i duchowej): ulica *Cmentarna*, *Fabryczna*, *Ogrodowa*, *Rynek*, *Starowiejska* (← *stara wieś*), *Stawowa* (6).
3. Od nazw topograficznych: brak.
4. Nazwy przyrodnicze: ulica *Jarzębinowa*, *Kwiatowa*, *Malinowa*, *Smrekowa*, *Topolowa* (5).
5. Ekspresywne (skojarzeniowe): ulica *Słoneczna*, *Zielona* (2).

III. Nazwy ulic pamiątkowe, od nazw wydarzeń i faktów historycznych:

1. Ulica *I. Armii Wojska Polskiego*, ulica *Spadochroniarzy*⁹ (2).

Kwiryna Handke pisze, że

[...] niemal od początku swego istnienia nazewnictwo miejskie jest tworzone przez dwa środowiska: mieszkańców i urzędy. Każdy z tych kręgów ma w tym względzie własne uzasadnienia i preferencje nazwotwórcze. [...] Działania urzędów stale zmierzają do konwencjonalizowania nazewnictwa miejskiego [...], ale [...] nie zawsze są wykorzystywane najlepsze ich źródła i wzorce. Np. rzadko wraca się do nazw dawnych, które z różnych względów przestały istnieć (Handke 1998: 301–302).

Jeśli idzie o onimizację ulic w Mszanie Dolnej, a przypuszczam, że tak jest w każdym nowym (w sensie administracyjnym) mieście, to o nazewnictwie ulic decyduje przede wszystkim urząd i samorząd (być może robi jakieś sondaże wśród mieszkańców), które odpowiednim aktem prawnym te nazwy nadają i zmieniają. Brak natomiast organu składającego się z kompetentnych osób, z którymi by konsultowano ten

⁹ Nie mogłam uzyskać informacji, jaka jest motywacja tej nazwy, bo przecież w Mszanie Dolnej nie stacjonowali spadochroniarze.

proces. Powoływanie takiego ciała postulował m.in. Józef Bubak (1989). Wyraźnie są też widoczne preferencje radnych – najchętniej nadają ulicom nazwy od nazwisk pisarzy, kompozytorów itp. Te nazwy są uważane za „miejskie” („miastowe”), a poza tym nazwiska, od których je utworzono, zna każdy, kto chodził do szkoły (nawet podstawowej). Podobnie są tu traktowane nazwy kulturowe i przyrodnicze. Dopiero na pozycji 4 znajdują się nazwy utworzone od nazwisk działaczy lokalnych. W Mszanie Dolnej są to nazwiska zasłużonych nauczycieli i działaczy gospodarczych. Widoczny natomiast jest zupełny brak nazw utworzonych od nazwisk bohaterów z okresu II wojny światowej – działających na tym terenie dowódców oddziałów partyzantycznych AK, jak kpt Jan Stachura ps. „Adam”, por. Władysław Szczypka ps. „Lech”, mjr Julian Zapała ps. „Lampart”, kpt Jan Grzywacz ps. „Skrity”, zamordowany w Dachau proboszcz Mszany Dolnej – ks. Józef Stabrawa, wielkiego budowniczego i społecznika, ks. Teofila Skalskiego, a także wspaniałe reprezentujących Polskę na Zachodzie braci – hrabiów Krasińskich: kapitana pilota z Dywizjonu 301 dra Józefa Krasińskiego i Jana Kazimierza Krasińskiego – ojca Cyryla, benedyktyna, lub Karola Starmacha, uczonego, profesora UJ, więźnia Sachsenhausen i in. Nie ma również ulicy Armii Krajowej, ani 1. Pułku Strzelców Podhalańskich AK, choć odegrały one ważną rolę na tym terenie w okresie okupacji niemieckiej (zob. też Bibliografia).

Widać tu wyraźnie tak często podkreślany w badaniach koniunkturalizm – w okresie PRL nie można było przywoływać nazwisk tych ludzi, brało się więc często tzw. drugi garnitur. O koniunkturalizmie świadczy również zmiana w okresie PRL nazwy ulicy *Marszałka Józefa Piłsudskiego* na ulicę *1. Maja*, a następnie, po 1990 r., przywrócenie starej nazwy. Podobnie było z ulicą *Kolejową*, która nosiła nazwę ulicy *Marcelego Nowotki*, a obecnie *Maksymiliana Marii Kolbego*, a także z ulicą *Janka Krasickiego* przemianowaną na *Juliana Tolińskiego*. W pełnym zbiorze nazw ulic zachowały się właściwie nieliczne stare nazwy: ulica *Fabryczna* i *Cmentarna* oraz *Leśna*, a także *Starowiejska*, która to nazwa przypomina nazwę miejską. Starych nazw nie ceniono.

O koniunkturalizmie i zmienności nazw ulic tak pisze Kwiryna Handke – nazwy ulic cechuje:

Pewna niestabilność kategoryjno-formalna i znaczna zmienność elementów leksyki. Materiał historyczny ujawnia stosunkowo liczne przykłady przechodzenia nazw z jednej kategorii do innej, np. z kategorii nazw terenowych do kategorii nazw ulic [...], zastępowanie jednych nazw innymi, co zazwyczaj wiąże się ze zjawiskiem koniunkturalizmu politycznego, znanym w nazewnictwie miejskim od połowy XIX w., a więc występującym od czasu powstania typu nazw pamiątkowych [...]. Cenienie nazw dawnych nie ma tak szerokiego zrozumienia społecznego (Handke 1998: 296–297).

Ze zjawiskiem niecenienia starych nazw mamy również do czynienia w moim mieście, gdzie tak łatwo pozbyto się dawnych nazw ulic związanych z historią i kulturą tego terenu, a więc nazw osiedlowych, a także dawnych kulturowych, jak *Rzeźnicza*, *Sądowa*, *Kolejowa*, *Kościelna*, na rzecz nazw o charakterze koniunkturalnym lub uważanych za miejskie¹⁰.

¹⁰ Procesowi temu potrafiło się oprzeć np. Zakopane, gdzie zachowały się piękne stare nazwy jak *Krupówki* i in.

Zamieniono również nazwy na „ładniejsze”, np. ul. *Stroma* na *Słoneczna* (pierwotnie były to osiedla *Łabuzy* i *Nowaki*). O tym procesie także pisze K. Handke:

W wartościowaniu nazw miejskich przez mieszkańców nie jest obojętne kryterium estetyczne, bardziej się ceni nazwy „ładne, dostojne, eleganckie”, takie jak *Słoneczna*, *Wspólna*, *Dobra*, *Piękna*, *Złota*, *Lazurowa*, niż nazwy „brzydkie, śmieszne, czy nasuwające niestosowne skojarzenia”, a więc: *Błotnista*, *Gliniana* (Handke 1998: 303).

Warto też wspomnieć, że w moim mieście obok oficjalnych, obowiązujących nazw ulic, w komunikacji między ludnością miejscową używa się w dalszym ciągu nazw nieoficjalnych, dawnych, np. nazw osiedli, jak *Janasy*, *Łabuzy*, *Lachówka*, *Łysak*, *Bołdony*, *Marki*, nazw pewnych większych terenów, jak *Obłazy*, *Podlesie* (*Pod Lasem*), *Gruszkówka*, *Gronoszowa*, *Pańskie*, *Za Rabą* (przeważnie w postaci gwarowej)¹¹.

Na podstawie naszych rozważań możemy stwierdzić, że przy nadawaniu nazw ulicom w Mszanie Dolnej obserwuje się pewien chaos i brak przemyślanych planów i ustaleń. W dużych miastach na ogół pewnym dzielnicom nadaje się obecnie określony typ nazw. I tak np. kiedy powstawała dzielnica Nowy Bieżanów w Krakowie, ulicom nadano kolejne nazwy od znanych imion kobiecych, jak ulica *Barbary*, *Aldony*, *Telimeny* itp. Na Woli Justowskiej są ulice przyrodnicze – od nazw drzew, a więc ulica *Akacjowa*, *Modrzewiowa*, *Kasztanowa* itp. W Mszanie Dolnej natomiast ulice *Malinowa* i *Smrekowa* są na *Osiedlu Nowy Świat* (nie leżą obok siebie), ulica *Jarzębinowa* jest na *Osiedlu 1000-lecia*, a *Topolowa* jeszcze w innym regionie – w centrum, ulica *Władysława Orkana* jest w centrum miasta i prowadzi w stronę Poręby Wielkiej, ale ulica *Franka Rakoczego* (bohatera powieści Orkana *W roztokach*) znajduje się w zupełnie innym regionie – na *Osiedlu Nowy Świat*. Podobnie jest z ulicami od nazwisk pisarzy i twórców – ulica *Marii Konopnickiej* i *Zygmunta Krasińskiego* są na *Osiedlu 1000-lecia*, natomiast ulica *Elizy Orzeszkowej* wywędrowała na *Zarabie* do *Osiedla Nad Stawem*. Podobnie stało się z ulicami od nazwisk miejscowych działaczy społecznych i kulturalnych: ulica *Sebasiana Flizaka* jest na *Osiedlu Nowy Świat*, ulica *Juliana Tolińskiego* na *Osiedlu 1000-lecia*, ulica *Józefa Marka* za budynkami dworskimi (w Gronoszowej), a więc w centrum miasta, natomiast ulica *Ludwika Mroza* znalazła się na *Osiedlu Nad Stawem*¹².

Reasumując: moja wieś rodzinna, Mszana Dolna, w trakcie przekształcania się w miasto, w procesie „urbanizacji”, wprowadzając nazewnictwo ulic, naśladowała znane wzorce miejskie. Jednak samorządowcy, urzędnicy miejscy (decydenci), wzorując się na urbonimii miejskiej, bezkrytycznie ów miejski wzorzec naśladowali, pozabawiając moją rodzinną miejscowość jej specyfiki i zapominając o jej historii.

¹¹ Także np. w kościele przy ustalaniu porządku kolędy.

¹² Osiedla te są oddalone od siebie nawet o kilka kilometrów.

Plan miasta Mszana Dolna

Bibliografia

- Bubak J., 1989, *Nadawanie nazw miejskich w Polsce. Stan obecny i postulaty*, [w:] *Nazewnictwo miejskie*, red. S. Urbańczyk, Warszawa-Kraków, s. 179-195.
- Dobrowolski K., 1931, *Dzieje wsi Niedźwiedzia w powiecie limanowskim do schyłku dawnej Rzeczypospolitej*, odbitka ze *Studiów z historii społecznej i gospodarczej*, poświęconych prof. F. Bujakowi, Lwów.
- Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego 1302-1453*, 1971, oprac. Z. Perzanowski, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Handke K., 1998, *Nazewnictwo miejskie*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa-Kraków, s. 283-308.

- Kiryk F., 1980, *Lokacje miejskie nieudane, translacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia*, „Kwartalnik Kultury Materialnej”, R. 28, nr 3, s. 373–384.
- Kobylińska J., 1983, *Włostówka, Łostówka i inne potomstwo Włosta*, „Onomastica”, XXVIII, s. 51–71.
- Kobylińska J., 1984, *O nazwie miejscowej Słomka*, [w:] *Dialektologia, onomastyka, stylistyka. Materiały z sesji naukowej w 80-lecie urodzin prof. dra Eugeniusza Pawłowskiego*, Kraków, s. 65–73.
- Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, 1876, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków.
- Krzyżanowski S., 1904, *Przywileje szczyrzyckie*, „Kwartalnik Historyczny”, XVIII, Kraków, s. 193–209.
- Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. liber retaxationum)*, 1968, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław.
- Księgi gromadzkie wsi Kasina Wielka*, 1921, [w:] *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. XI, oprac. B. Ulanowski, Kraków, s. 275–427.
- Małopolski słownik biograficzny uczestników działań niepodległościowych 1939–1956*, 2008, t. 13, Kraków (zawiera 30 biogramów osób z Mszany Dolnej – oprac. J. Kobylińska).
- Rafacz J., 1935, *Dzieje i ustrój Podhala nowotarskiego za czasów dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa.
- Rzetelska-Feleszko E., 1988, *Stosunki derywacji pomiędzy nazwami rzek a nazwami leżących nad nimi osad*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. XXXIV, Warszawa, s. 213–220.
- „Wizytacja Radziwiłłowska z r. 1596”, rkp. sygn. AUcap 5.
- „Wizytacja z r. 1618”, sygn. AUcap 7; AUcap 13; AUcap 40; AUcap 47.
- Zakrzewski S., 1902, *Najdawniejsze dzieje klasztoru cystersów w Szczyrzycu*, „Rozpr. Wyd. Hist.-Filozof. AU”, t. 71, Kraków, s. 10–25 i 58–73.

How my village was urbanized

Abstract

The article presents the demographic-sociological effects brought by the change of status of the town – earlier a village – Mszana Dolna when it received the municipal charter. The process of renaming the town's streets is described in detail.